

Luettavasti ja rohkein tulkinnoin Suomen historiaa

Heikki Ylikangas

Henrik Meinander: Suomen historia. Linjat, rakenteet, käännekohdat. WSOY. Porvoo 2006, 256 sivua.

Ruotsinkielisen historian oppituolin haltija Helsingin yliopistossa, professori Henrik Meinander on kustantajalta saamastaan vinkistä motivoituneena kirjoittanut Suomen historian, joka ei ole massiivisuudella pilattu. Vain 245 sivuun on mahdutettu maamme vaiheet jääkaudesta 2000-luvulle. Tehtävän läpivieminen on edellyttänyt tiivistämistä, valintaa ja kilpailevien selitysvaihtoehtojen poissulkemista. Esitys etenee ilman erityisiä problematisointeja kirjoittajan tulkinnoin tasaisesti mutta myös tasokkaasti niin sisällön kuin esitystavankin suhteen.

Teoksen kiistämättömiin ansioihin ja vahvoihin puoliin kuuluu esityksen sitominen kautta linjan koviin reaalipoliittisiin tekijöihin. Pelkillä aatteilla ei kirjassa ratsastella, vaikka niitä ei toki kokonaan sivuuteta.

Meinander on etsinyt perustakseen hämmästyttävän laajalti kiinteitä lukuja – esimerkiksi talouden muutoksista, elinkeinoista, viennistä ja tuonnista, sosiaalirakenteen vaihtumisista, kansantulosta, elintasosta, kaupungistumisesta, siirtolaisuudesta ja väestömäärän kasvusta. Tuohon lujaan perustaan istutetaan poliittisen tason ratkaisut. Tässä suhteessa teos poikkeaa selvästi edukseen monista edeltäjistään. Sen peruskehikko tuo tulkintoihin vakuuttavuutta ja uskotavuutta. Ei ole huonon kirjan merkki sekään,

että tulkinnat panevat lukijan itsekin pohdiskelemaan samoja ongelmia.

Ongelmallisia tulkintoja varhaisimmasta historiasta

Keskeisin taustatekijä, jonka suhteen Meinander Suomen varhaisinta historiaa tarkastelee ja arvioi, on – aiheellisesti – Ruotsi. Meinanderin katsannossa Suomi liittyi osaksi vähitellen kehkeytyvää Ruotsin valtakuntaa melko rauhanomaisen kehityksen kautta, siihen vähitellen ja ilman suurta draamatiikkaa kiinni kasvaen.

Viikinkiretket ja osin ristiretketkin puhuvat tällaista tulkintaa vastaan. Ensiksi mainituista kirjoittajista selviää korostamalla niiden kaupallista ja sitä tietä integroivaa merkitystä ja kuittaamalla niiden ryöstöretkiluonteeseen yhdellä maininnalla. Tulkinta jättää avoimeksi, minkä vuoksi Pohjanmaa ja Uusimaa ainakin rannikkojen osalta autioituivat viikinkiretkien alkuvaiheessa. Jos ottaa tämän huomioon, on helpompi selittää myöhemmän ruotsinkielisen asujaimiston asettumisen juuri noihin osiin rannikkoa. Yleensä selitys, joka kattaa eniten tunnettuja tosiasioita, on parempi kuin monta eriperustaista osatulkintaa.

Ristiretkien osalta Meinander sivuuttaa – ehkä vahvan rajoittamispakon vuoksi – tanskalaisten retket Uudellemaalle samoin kuin kristinuskon leviämisen Suomeen sen läntisiä osia myöten Novgorodin kautta. Tällä kohdin olisi ehkä kannattanut uhrata hiukan tilaa ja verrata Suomea Baltiaan. Baltiasta on toisin kuin Suomesta runsaasti tietoja asujaimiston jyrkästä vastarinnasta ristin varjolla tehtyjä valloitusretkiä vastaan. Vastaavia tietoja Suomesta puuttuu – luultavasti viime kädessä siksi, että yhteiskunnallinen järjestäytyminen rajoittui Suomessa löysiin muinaispitäjiin, joiden puitteissa oli mahdotonta koota suuria armeijoita. Liivimaalta sitä vastoin löytyi väkirikkaita maakuntia, jotka kykenivät mobilisoimaan iskukykyisiä tuhansien miesten sotajoukkoja. Suomen alhaisista organisoitumisasetta taas selittävät talouden vahva sitoutuminen kaskiin ja erätalouteen ja sen suhteellisen heikko kiinnittyminen (toisin kuin Baltiassa) peltovileilyyn, joka olisi kytkenyt asutuksen paikalleen ja pakottanut aseelliseen puolustautumiseen. Suomen silloisissa oloissa oliärkevintä eliminoida ulkoinen uhka yksinkertaisesti väistymällä vihollisen tieltä. Tämän perussyynä takia ruotsalaisten oli helppo työnnyä maahan ja pitää se hallussaan suhteellisen vähäisellä asevoimalla.

Esimodernin valtion syntyprosessin syitä Meinander ei perinteiseen suomalaiseen tapaan problematisoi. Nuijasodan suhteen hän palaa ohimennen vanhaan koeteltuun kiihotusteoriaan. Kruunua tavoitteleva Kaarle-herttua kiihotti kapinaan talonpojat, joita armeijan raskas ylläpito (erityisesti linnaleiri) rasitti. Tämä tulkinta jättää huomiotta, että kapinan ytimen muodostivat pohjalaiset, joita sota rasitti vähiten. Linnaleiri taas koettiin sotilaiden palkaksi, jonka valtakunnalliset taksat moninkertaisesti ylittävää määrää perusteltiin ”suomalaisella maantavalla”. Perusteesta seurasi, että sotilaat perivät linnaleirimaksun nimellä rahaa ja omaisuutta sen mukaan, mitä kuulivat jossakin muualla kannetun. Näin määrät kohosivat ilman näköpiirissä olevaa ylärajaa. Pitääkseen armeijan puolellaan Sigismundin kuninkuutta tukeva marski Klaus Fleming ei välittänyt kontrolloida kantoa. Koska aateliset upseerit perivät nelinkertaisena sen, mitä rivihuovit, ruokki systeemi aatelisvaltan pelkoa, joka tulee selkeänä esille talonpoikien valituksissa ja joka varsinaisesti muodosti kapinan käytevoiman.

Toisessakin tärkeässä kohdin Meinander palaa menneeseen, nimittäin Ruotsin 1600-luvun valloitusotia kuvatessaan. Hänen arvikorhoslaisen näkemyksensä mukaan ”Ruotsin valloitus- ja sotapolitiikalle ei oikeastaan ollut vaihtoehtoa.” Saksan katolisten joukot olivat edenneet kohden pohjoista, jolloin ”hyökkäys katsottiin parhaaksi puolustukseksi”. Avoimeksi jää, miksi Tanska(–Norja) käyttäytyi pääosin toisin, vaikka sen asema oli tässä suhteessa yksin sen sijainnin vuoksi vielä uhatumpi. Yhden epäonnistuneen hyökkäyksen protestanttien tukemiseksi se teki, mutta vetäytyi sitten rajojensa taakse. Ruotsista tuli Pohjolan suurvalta, joka työnsi mahtinsa Pohjois-Saksaan, ei Tanskasta. Minkähän vuoksi?

Ettei vain kyse ollut siitä, että Tanskan aateli oli monin verroin vahvempi sekä suhteessa kuninkaaseen että suhteessa talonpoikiin ja kaupunkeihin kuin Ruotsin ylhäisaateli. Se ajoi läpi jopa privilegioedun, jonka mukaan sen ei tarvinnut osallistua sotiin maan rajojen ulkopuolella. Tanskan aatelilla oli sotien avulla vähän voitettavissa mutta sitäkin enemmän menetettävissä, jos sotamenestys vahvistaisi sen pahimmaksi kokemaa sisäpoliittista uhkaa: kuninkaan valtaa. Ruotsissa tilanne oli toinen. Maaorjuutta ei ollut, suurin osa valtakuntaa oli vielä läänitettävää ja aatelin asema ylipäättään heikompi ja hallitsijan asema vahvempi kuin Tanskassa. Lyhyesti sanoen Ruotsin aristokartian kannatti ottaa sotien riski.

Vielä muutama kommentti Ruotsin vallan osalta: sotilasruotua ylläpitävien talojen määrä oli suurempi kuin 1–4, aatelisruokakuntien luku kasvoi Suomessa enemmän kuin kolmanneksella vuosien 1530 ja 1580 välillä ja väestömäärä samoin kuin kylvöalat laskivat 1570-luvulta 1660-luvulle. Meinader katsoo edellisen pysyneen paikallaan ja jälkimmäisen tasaisesti kohonneen. Hatut ja myssyt eivät hallineet valtakuntaa valtaneuvoston enemmistöllä vaan enemmistöllään valtiopäivillä. Enemmistö miehitti valtaneuvoston ja erotti sen edelliset jäsenet rikosperusteisilla syillä. Aateli säilytti yksinoikeuden korkeisiin virkoihin vielä yhdistys- ja vakuuskirjassakin 1789. Varhaisten herätysliikkeiden taustalla oli vain rajoitetusti ”aikakauden rationaalisen hyötyajattelun arvostelua”. Päinvastoin, esimerkiksi Siionin virret 1790 suomentanut Jonas Lagus oli tyypillinen valitusajan pappismies, joka kirjoitteli viljojen riihikuivatuksesta, salpietarin valmistuksesta ja majavanpyynnistä. Yrittäjävastuu, alkeellinenkin, ja henkilökohtainen vastuu Jumalan edessä ruokkivat toisiaan niin meillä kuin muuallakin (erit. haugelaisuus Norjassa) enemmän samalinjaisuudellaan kuin vastakkaisuudellaan.

Suomen liittäminen Venäjään

Suomen liittämistä Venäjään Meinander selittää osaksi ”sattumanvaraisilla” syillä, joiden käyttö on usein merkinä siitä, että jonkin asian syytä ei tiedetä tai se ei soi tutkijan muodostamaan kokonaiskuvaan. Ehkä tässä ovat läsnä nämä molemmat, koskapa Meinander toisaalla painottaa, ettei Aleksanteri I:n tarkoituksena ollut myöntää Suomelle ”erillistä autonomista asemaa”. Tässä hän tulee aiheetta antaneeksi autonomialle itsenäisyyttä lähentyvän merkityksen. Se että Suomelle alettiin välittömästi rakentaa omaa hallintoa keskusvirastoja ja hallituskonseljia (senaatti vuodesta 1816) myöten ja sen asioita esitellä erillisesti suoraan keisarin päätettäväksi, todistavat autonomiasta (eivät tietenkään itsenäisyydestä), samoin se, että hallinnollisesti takapajuinen Venäjä joutui kaikkialla menettelemään suurempien valloitustensa kanssa suunnilleen samoin kuin Suomessa. Ituja tästä politiikasta näkyy jo Vanhassa Suomessa, jota Meinander nimittää ”venäläiseksi Suomeksi.” Uudenkaupungin rauhassa 1721 vallatulla alueella oli voimassa Kristoferin maanlaki ja Turun rauhassa 1743 vallatulla vuoden 1734 Ruotsin laki. Kumpikaan niistä ei tuntenut maaorjuutta ja edellisen nojalla torjuttiin sikäläisissä tuomioistuimissa lahjoitusmaa-

talonpoikien tulkitseminen sieluiksi venäläiseen tapaan.

Aleksanteri II:n Meinander sanoo tahtoneen tehdä Suomesta ”venäläisen liberalismiin näyteikkunan” lännen suuntaan mutta halunneen toisaalta ”sitoa Suomen tiukemmin Venäjään”. Päätelmät tuntuvat lyövän toistaan korvalle. Edellinen niistä pitää kuitenkin ehdottomasti paikkansa, ja sitä voisi vielä vahventaakin viittaamalla Ruotsin lehdistöön, jonka huomattava osa ei voinut unohtaa sitä, että Venäjä oli riistänyt Ruotsilta valtakunnan itäisen puoliskon. Se leimasi herkästi venäläishallinnon despotiaksi ja väitti suomalaisten elävän surkeassa orjuudessa kaivaten takaisin ruotsalaiseen vapauteen. Vähäinen ylioppilaiden mielenosoitus Helsingissä sai säännöllisesti Ruotsin lehdistössä paisutellun kielteisen reaktion, joka suunnattomasti ärsytti Pietaria. Yksi ja ei niinkään vähäinen syy keisareitten suopeaan Suomen politiikkaan oli juuri halu osoittaa tuo arvostelu vääräksi.

Tulkintoja sodasta ja rauhasta

Itsenäisyyden ajan tekijä tuntee parhaiten. Sisällissodan osalta hänen esittämänsä huikeat luvut venäläissotilaiden määrästä Suomessa (75 000) ovat jyrkässä ristiriidassa esimerkiksi Jussi T. Lappalaisen esittämien lukujen (40 000) kanssa. Brest-Litovskin rauhassa Venäjä sitoutui vetämään pois Suomesta siellä vielä olevat 6000 eikä suinkaan 35 000 miestä. Lappalaisen mukaan punaisten riveissä soti vain tuhatkunta venäläistä vapaaehtoista. Sotien välisen ajan hallitusvetoista järjestelmää Meinander selittää presidenttien heikkoudella, ei sillä, että heidän taustaltaan puuttui suurvaltatuiki, joka oli presidenteillä Rytistä Koivistoon. Suomen säilymisen oikeistodiktatuurilta 1930–1932 hän tulkitsee seuraukseksi hyvin toimivasta kansalaisyhteiskunnasta. Tulkinta ei erityisemmin vakuuta, kun ottaa huomioon, ettei tuo hyvin toimiva kansalaisyhteiskunta kyennyt estämään maan vajoamista sisällisotaan 1918.

Meinander korostaa useissa kohdin, että ”Moskovan pitkä ajan tavoitteena oli saada Suomi uudelleen hallintaansa.” Talvisodan päätteeksi vedetyn Pietari Suuren rajan hän katsoo Neuvostoliiton asettamaksi ”välitavoitteeksi” tässä pyrkimyksessään. Terijoen hallituksen perustaminen joulukuussa 1939 sopii tähän kuvioon, ei muu, ei edes Meinanderin omassa tekstissä, sillä hän katsoo Neuvostoliiton suurhyökkäyksen kesäkuussa 1944 tähänne Suomen pakotta-

miseen erillisrauhaan Suomen juuri torjumien, Kremlin sanelemien ehtojen pohjalta.

Kirjoittajan tulkinnan kulmakivenä on tieto siitä, että ”Hitler oli marraskuussa 1940 vastannut kieltävästi Neuvostoliiton ulkoministerin Molotovin tiedusteluun, voisiko puna-armeija viedä loppuun Suomen valloituksen.”

Tässä Meinander on tullut uskoneeksi Saksan propagandaa, jossa tavan takaa toisteltiin tällaista keskustelunkulkua suomalaisille. Venäläisen puolen virallisessa raportissa neuvotteluissa oli kyse siitä, pätikö elokuussa 1939 solmittu Molotov–Ribbentrop-pakti yhä vai ei. Molotov katsoi sovittua etupiirijakoa loukatun, koska saksalaisia joukkoja oli syyskuusta 1940 lähtien sijoitettu Suomeen, jonka tuli kuulua Neuvostoliiton etupiiriin. Molotov vaati saksalaisjoukkojen vetämistä pois, minkä jälkeen ”suhteet Suomen kanssa tulevat olemaan ystävälliset ja asiat sujuvat hyvin.” Hitlerin todettua, ettei Saksa halua uutta sota Itämeren piirissä, Molotov vastasi, ”että kyse ei ole sodasta Itämerellä, vaan Suomen kysymyksestä, joka on ratkaistava viimevuotisen sopimuksen pohjalta.” [1]

Hyvinvointivaltion rakentamisen tausta

Yhtä rohkean kuin vakuuttavantuntuisen arvioiden nimenomaan tämän päivän näkökulmasta Meinander tekee hyvinvointivaltion rakentamisen taustavoimista. Niin Suomessa kuin muissakin markkinatalousmaissa leijui pelko siitä, että yhteiskunnalliset ristiriidat voisivat johtaa valankumoukseen ja sitä tietä kommunismiin. Tämän päivän tilanne, jossa tuota pelkoa ei enää Neuvostoliiton hajottua ja kommunististen puolueiden suurin piirtein kadottua ole, vahvistaa Meinanderin tulkinnan mitä tarkimmin.

Yhtä oikeaan osuvalta vaikuttaa hänen näkemysensä siitä, että 64:n Hornet-tyyppisen hävittäjäkoneen ostamiseen 1992 Yhdysvalloista vaikuttivat sotilaallisten syiden ohella myös poliittiset syyt. Erityisesti luvut runsaat vastakaupat sitoivat Suomea läntiseen suurvaltaan. Sen sijaan oletus, että Hornet-kauppa olisi pal-

vellut ajatusta lähentymisestä Natoon, ei saa tukea tapahtuneesta. Suomihan ei muiden entisen Neuvostoliiton länsinaapureitten tavoin lähtenyt hakeutumaan koheen Natoa vaan ryhtyi korostamaan omaa uskottavaa puolustusta. Puolustuksen uskottavuuden maksimoiminen Natoon liittymällä ei kumminkaan tullut kysymykseen, koska se olisi osoittanut todeksi kiusalliset suomettumissytykset, jotka johtavat suomalaiset poliitikot olivat aina yhtä loukkaantuneina kuin jyrkästi torjuneet. Toisekseen Nato-liitto olisi todistanut, että Suomen ja Baltian intressit eivät sittenkään olleet niin erilaiset kuin Neuvostoliiton hajoamisvaiheen aikana oli Suomessa korostettu.

Meinanderin esitys 1990-luvun taloudellisesta kriisistä ja poliittisesta suunnanmuutoksesta on otteeltaan ja tulkinnoiltaan selvästi varovaisempi kuin hänen aikaisemmassa teoksessaan *Tasavallan aika*. Ansiokasta on joka tapauksessa se, että hän on ulottanut tarkastelunsa nykyhetkeen saakka.

*

Meinanderin tiiviin yleistöksen loppuun sijoitetun kirjallisuusluettelon merkitys ei lukijalle hevin avaudu, vaikka en toki epäile, etteikö sinne kelpuutettuja teoksia olisi huolella valittu.

Kokonaisuudessaan Henrik Meinander on kirjoittanut luettavan ja monissa kohdin rohkein omaperäisin tulkinnoin varustetun teoksen. Kirjalle on epäilemättä käyttöä kotimaan markkinoilla, mutta sille olisi valtakielille käännettynä varmasti laajempaan kysyntää.

VIITE

- [1] Venäjänkielinen asiakirjajulkaisu, jonka nimi suomennettuna kuuluu: Ulkopolitiikan asiakirjoja. 1940 – 22. kesäkuuta 1941. T. XXIII: 2 osaa – Osa 2 (1). 1. marraskuuta 1940 – 1. maaliskuuta 1941.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston historian laitoksen professori emeritus.